

ALLAH'IN *EL-HÂLİK* (الخالق) İSMİNİN YORUM ANLAMI VE SAUSSURE'ÜN GÖSTERGE KURAMI ÇERÇEVESİNDE SEMANTİK ANLAMI

Hüseyin Sabri ERDEM
Doç. Dr., Ankara Ü. İlahiyat F.
erdem@divinity.ankara.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-0286-936X>

Tuğba ÖZTÜRK
Arş. Gör., Ankara Ü. İlahiyat F.
ozturkt@ankara.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-1315-2834>

Öz

Semantik çalışmalarının tarihi çok öncelere dayandırılmasına rağmen esas İXX. Yüzyılda gündeme alınmaya başlanmıştır. Semantiğin öncülerinden de Ferdinand de Saussure'ü göstermemiz mümkündür. Onun özellikle gösterge kuramı bağlamında anlamın oluşmasını anlattığı çalışması bizim makalemizin de temelini oluşturmaktadır. Bu çalışmada Saussure'ün gösterge kuramından hareketle Allah'ın el-Hâlik isminin semantik anlamının verilmesi amaçlanmaktadır. Bunun için öncelikle klasik kelimelerde kelimeye verilen yorum anlamı ortaya koyulacaktır. Daha sonra Saussure'ün gösterge kuramından ve Kelam'ın metodolojisinden hareketle birtakım kriterler belirlenecektir. Söz konusu kriterlerden çalışmamıza uygun olanlar ayrı ayrı ele alınıp el-Hâlik ismi çerçevesinde açıklanacak ve yapılan bu inceleme, Allah'ın el-Hâlik isminin geçtiği ayetlere uygulanarak ismin semantik anlamı tespit edilmeye çalışılacaktır. Böylece araştırmamız sonucunda kelimeye tarihsel olarak yüklenen anlam (yorum) ile semantik analizle ortaya çıkarılan orijinal anlam farkı belirtilip ve Saussure'ün gösterge kuramında hareketle Allah'ın el-Hâlik ismine verilmesi uygun olan semantik anlam ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Semantik, anlambilim, el-Hâlik, Ferdinand de Saussure, yorum ve semantik anlam.

HERMENEUTICAL MEANING OF GOD'S NAME AL-HÂLİK(الخالق) AND WITHIN THE CONTEXT OF SAUSSUREAN SEMANTIC MEANING

Abstract

Although studies on semantics deep rooted, essentially systematic studies were carried out in XXIth century and Ferdinand Saussure is considered as a pioneer of this field and method. His work in which formation of meaning is tackled within the context of semantics is the backbone of our paper. Following his semantics, we tried to give the frame of God's name 'al-Hâliq' (الخالق). In order to accomplish this, we first gave the classical theological meanings of the verb 'al-Hâliq', then moved to the verses and analyzed them semantically. Through this work we aimed to show that semantical studies on the Qur'anic vocabulary might give us the essential meaning aimed at on the one hand and clear up the meanings imposed upon them historically on the other. As it is known this is referred as synchronic and diachronic structure of any verb. We also followed the same line.

Keywords: Semantics, al-Hâliq (Creator), Ferdinand de Saussure, Hermeneutic and semantic meaning.

Atıf: Erdem, Hüseyin Sabri ve Tuğba Öztürk, "Allah'ın El-Hâlik (الخالق) İsmiinin Yorum Anlamı Ve Saussure'ün Gösterge Kuramı Çerçevesinde Semantik Anlamı". *Kader* 15, sy. 3 (2017): 576-593.

Giriş: Dil, Dini Metin ve Semantik¹

Milattan önce X. Yüzyılda Eski Hint Medeniyeti'ne kadar uzanan dil çalışmaları, dinî metin olan *Vedaların* doğru okunması, değerlendirilmesi, zamanın metni aşındırmasını önleme ve insanların dinî bilgiyi daha iyi anlama ve kavrama arzusu sonucunda ortaya çıkmıştır. Eş zamanlı olarak Eski Yunan Medeniyeti'nde dilbilimiyle alakalı olarak nesne ile onun dildeki karşılığı/ismi arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığı konusu tartışılmış ve Platon'un *Kratylos* kitabına da konu olmuştur.²

İlk zamanlarda dil çalışmaları Batıda *retorik* Doğu'da ise *ilmü'l-belâğa* adıyla anılmaya başlanmıştır.³ Ancak bu çalışmaları dilbilim değil edebiyat açısından değerlendirmek daha doğru olacaktır. XVII. yüzyılda John Locke ve Bacon, 18. yüzyılda Leibniz ve Herder gibi düşünürler dilin düşünceyle olan ilgisi üzerinde durmuşlardır. Ancak bu çalışmalar da dilbilimle değil felsefeyle ilgilidir. 1826-27 yıllarına gelindiğinde ise Karl Christian Reisig (1792-1829) anlama ilişkin sorun ve konulara *Semasiologie* başlığıyla açıklık getirmiş; yetmiş yıl sonra da Fransa'da M. Bréal (1832/1915) tarafında *sémantique* terimiyle dil çalışmalarında yeni bir alan ortaya çıkmıştır.⁴ Bu haliyle M. Bréal modern dönemdeki semantik çalışmalarının öncüsü konumundadır.

Batıda semantik çalışmaları ilk başlarda kelimelerin tarihte Latince'den İngilizce'ye ve Almanca'ya evrilip yeni kelime üretilirken geçirdiği süreci ve anlam zincirini ifade etmek için kullanılmıştır. Söz konusu bu tarihsel değişim karşılaştırmalı filolojinin içinde yer almaktadır.⁵ Ancak sözcüğün etimolojik kökeni üzerinden yapılan araştırmaların her zaman doğru sonuçlar vermediği gözlenmiş ve bu durum dilbilimcileri yeni yöntem arayışına götürmüştür. Bu bağlamda İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure,⁶ (1857/1913) karşımıza çıkmaktadır. Birçok dilbilimci Saussure'ün ortaya koyduğu artsüremlî (diachronic)⁷ ve eşsüremlî

¹ Semantik sözcüğü tek başına kullanıldığında "Anlambilim", sıfat olarak kullanıldığında "Anlambilimsel" anlamına gelir.

² Doğan Aksan, *Anlambilim: Anlambilim Konuları ve Türkçe'nin Anlabilimi* (Ankara: Engin Yayınları, 1999), 16. (Kratylos'la ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: R. Levent Aysever, "Kratylos: Adların Doğruluğu ve Bilgi", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 191, sy.2, (2002): 153-166.)

³ Abdülkerim Mücahid, "Semantiğin Arap ve Batı Dünyasındaki Serüveni", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47, trc. Celalettin Divrekçi, sy.2, (2006): 259.

⁴ Aksan, *Anlambilim*, 17-18.

⁵ F. R. Palmer, *Semantik: Yeni Bir Anlambilim Projesi*, trc. Ramazan Ertürk, (Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2001), 23.

⁶ Ferdinand de Saussure 1857 yılında Cenevre'de dünyaya gelmiş bir dilbilimcidir. Daha küçük yaşlarda Fransızca'nın yanında Almanca, İngilizce, Latince ve Yunanca'yı bilmekteydi. 1872 yılında A. Pictet'ye her dilin temelinde iki veya üç ünsüzlü kökler bulunduğunu anlatan araştırmasını sunmuştur. Saussure on altı yaşındayken Yunanca'da geniz ünlüsünü keşfetmiştir (*tatos*'un *a*'sı). 1875 yılında Cenevre Üniversitesi'nde fizik ve kimya derslerini almış ve bu arada Sanskritçe'yi öğrenmiştir. 1876 yılında Paris Dilbilim Kurumu'na üye seçilmiş ve yaptığı araştırmalarıyla dikkatleri üzerine çekmiştir. (Ferdinand de Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, trc. Berke Vardar, (İstanbul: Multilingual Yayınevi, 2001)

⁷ Bir dilin süreç içinde aldığı durumdur.

(synchronic)⁸ dilbilim ayrımını kabul etmektedir.⁹Saussure bu ayrımıyla modern dilbilim çalışmalarını önemli ölçüde etkilemiştir. Saussure'ün asıl önemi onun *gösterge* kuramında ortaya çıkmaktadır. XX. yüzyılın önemli dil bilimcilerinden Saussure'ün *gösterge kuramında* (*signe linguistique*) dil, bir terimler dizini değil bir göstergeler dizgesidir.¹⁰ Bu göstergeler de dilde *sözcük* adını verdiğimiz şeyler olmayıp, doğrudan doğruya insan zihnine özgü ruhsal birer iyeliklidir. Göstergenin oluşumu ise bir kâğıdın iki yüzü gibi ayrılmaz iki bölümden oluşur. Bunların ilki zihinsel yönü oluşturan *gösterilen* (*kavram/signifié*), diğeri ise dilin fonetik özelliklerini yansıtan *gösterendir* (*ses imgesi/image/acoustique*). Birincisi kişilerin zihinlerinde oluşan kavram iken ikincisi ise fiziksel bir ses olmayıp, sesin zihindeki izlenimi/imgesidir.¹¹ Dolayısıyla *gösterge*, *gösterilenle* *gösterenin* zihinde aynı yansıma üzerinde birleşmesidir.¹² Bu durumda *gösterge kuramı* bizim aşağıda değineceğimiz semantik anlayışımızın temelini oluşturmaktadır.

1. Kur'an'ın Anlaşılmasında Gösterge Kuramı Temelinde Semantiğin Rolü

Her dil, sözcük dediğimiz birimler vasıtasıyla seslendirilir, konuşulur. Bu sözcükler için Ferdinand de Saussure'den beri genellikle *gösterge* terimi kullanılmaktadır. Saussure'e göre dil, bir sözcükler listesi değil, bir göstergeler dizgesi (sistemi)'dir. Konuya Türkçe'den bir örnekle açıklık kazandırılabilir: Bizi çevreleyen doğada çeşitli nesnelere, varlıklar, olaylar ve devinimler (hareketler) vardır. Örneğin Türkçe'de şekildeki bir nesne "masa" göstergesiyle adlandırılmıştır. Bu *gösterge*, masa dediğimiz nesne ile onun adını birleştirmez; dil birliğinde bir *kavramla* insan zihninde ona bağlı olarak bulunan "ses imgesi"ni¹³ birleştirir. Saussure'ün *gösteren* adını verdiği bu ses imgesi ses değil, sesin zihnimizdeki izi, imgesidir. Ancak konuşma organlarımızla seslendirildiğinde sese dönüşür. Zihnimizdeki bu ses imgesinin varlığını, yalnız başımıza, sessizce okuduğumuz bir metinde her sözcüğü sese dönüşmediği halde algılamamızla, ondan etkilenmemizle belirleyebiliriz. Kavram ya da *gösterilen* ise nesnenin (örneğin masanın) zihnimizdeki tasarımıdır. Dolayısıyla anlam, 'ses imgesi'nin 'kavram'ı göstermesiyle oluşur.¹⁴ Dış dünyadaki masa, bugünkü dilbilimde kendisine gönderimde bulunan nesne yani *göndergedir*. Bu durumda anlamın meydana gelmesinde *göndergenin* bir rolü yoktur. Burada şöyle bir tespit yararlı olacaktır: Bilindiği gibi esbâb-ı nüzul çoğu

⁸ Dilin şu andaki durumu ya da belli bir zaman dilimindeki halini belirtmektedir.

⁹ Palmer, *Semantik*, 25.

¹⁰ Pierre Guiraud, *Anlambilim*, trc. Berke Vardar, (İstanbul: Multilingual Yayınevi, 1999), 32.

¹¹ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil: Ana çizgileriyle Dilbilim* (Ankara: Türk Dil Kurumları Yayınevi, 1982) III, 155-156.

¹² Ferdinand de Saussure, *Cours de Linguistique Générale*, yayımlayanlar: Ch. Bally – A. Sechehaye, (Paris, 1931), çalışmamızda yararlandığımız eserin Türkçe çevirisi ise; *Genel Dil Bilim Dersleri*, trc. Berke Vardar, (İstanbul: Multilingual Yayınevi, 2001).

¹³ İmge: Duyu organlarının dıştan algıladığı bir nesnenin bilince yansıyan benzeri, izi. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=HAYAL, (erişim tarihi 20.06.2017).

¹⁴ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, 180.

kez Tefsir ilminde Kur'an'a anlam verilirken müracaat edilen temel hareket noktalarından birisidir. Esbâb-ı nüzul, aslında dış dünyadaki varlıklardan ve olaylardan bahsetmektedir. Dolayısıyla semantik anlamın oluşmasında esbâb-ı nüzulün (semantik açıdan *gönderge*) bir rolü yoktur. Böylece esbâb-ı nüzule göre Kur'an'a anlam verildiğinde bu anlam, semantik anlam olmayıp yorum olmaktadır.

Saussure'ün gösterge kuramı, metinlerin semantik anlamının ortaya koyulması bağlamında önemli bir değerlendirme çerçevesi sunmaktadır. Üstelik bunu sırf linguistik çerçevede dile getirmiş olması ve kavramları tarihsel süreçte elde etmiş oldukları muhtevadan bağımsız bir şekilde metin içindeki örgütlenmesini merkeze alarak tahlil etmeye yönelmesi, Saussure'ün yaklaşımını bağlamlar üstü bir zemine taşımaktadır. Bu nedenle de onun yaklaşımı kendisinden sonraki süreçte linguistik çalışmalara doğrudan etki etmiştir. Saussure'ün gösterge kuramının, İslam dininin değişmeden günümüze gelmiş metni olan Kur'an'ın doğru anlaşılması noktasında önemli katkılar sunabilir nitelikte olduğunu belirtmek gerekir. Bu kuramdan hareketle, Kur'an'ın dilsel ifadelerinin semantik anlamının oluşum sürecini tespit etmek kolaylaşmaktadır. Buna göre Kur'an'daki dilsel ifadelerin semantik anlamı, Kur'an'ın dilsel ifadelerinin oluşturduğu zihindeki "ses imgeleri"nin, dış dünyada bulunan varlıklar (*göndergeler*) söz konusu edilmeden bu varlıkların zihindeki "kavramlarını" göstermeleriyle oluşmaktadır. Dolayısıyla Kur'an'ın dilsel ifadelerinin "anlam"ı, bu ifadelerin ses imgelerinin gösterdikleri 'kavram' ya da 'kavramlar bütünü' olmaktadır. Yani semantik anlam, zihinde bulunan ses imgesinin yine zihinde bulunan kavramı göstermesiyle oluşmaktadır. Bu durumda ses imgesiyle kavram arasındaki bağ, *gösterme* bağıdır. Böylece ses imgesi farklı bağlamlarda farklı kavramı gösterebileceğinden çeşitli anlamlar oluşabilmektedir.

Saussure'ün gösterge kuramının, mantıkta ve İslam düşünce geleneğindeki delalet kavramına benzediği, dolayısıyla yeni bir şey olmadığı yönünde değerlendirmelere zaman zaman tesadüf edilebilmektedir. Ne var ki bunun doğru olmadığını peşinen ifade etmekte fayda vardır. Bu noktada en fazla karıştırılan, bu yüzden de hataya düşülen husus bilginin oluşumuyla semantik anlamın oluşumunun karıştırılmasıdır. Geleneğimizde delalet kavramının bilginin oluşumuyla ilgili olarak ele alındığını özellikle belirtmek gerekmektedir.¹⁵ Ebû Mansûr el-Mâturîdî (853/944) ve Bakıllânî (941-42/1013) gibi alimler, delil konusunda görüş beyan etmiş olsalar da bunun nitelik düzeyi yüksek tahlilleri sonraki dönem Tehânevî (gibi dilciler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu tahlillerde de delalet konusunun bilginin oluşumu çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Örneğin Tehânevi (ö. 1745'ten sonra) delaletin kullanımını şu şekilde açıklamıştır: "Bir şeyin öyle bir durumda olmasıdır ki, onun bilinmesi başka bir şeyin bilinmesini gerektirir" ki bu tanım mantıktaki delalet tanımıdır. Tehânevî'nin tanımında bahsi geçen iki şeyden birincisi *dâl*, ikincisi *medlul* olup, *dâl gösteren*,

¹⁵ Hilmi Demir, "Delil ve İstidlalin Mantıki Yapısı" (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2001), 90.

medlul ise *gösterilen* olarak anlaşılmıştır.¹⁶ Oysaki bilginin oluşmasında ses imgesiyle kavram arasındaki bağ delalet bağı iken semantik anlamın oluşmasında ses imgesi ile kavram arasındaki bağ gösterme bağıdır. Yani *delalet* bağıntısıyla bilgi elde edilirken, *gösterme* bağıntısıyla semantik anlam elde edilmektedir. Dolayısıyla iki kuram (bilgi kuramı ve semantik anlam kuramı) arasında benzerlik olduğunu söylemek doğru değildir.

Kur'an'daki bir göstergenin (sözcüğün) semantik anlamının tespiti söz konusu olduğunda bir kısmı kökenini anlambilimde/semantikte bulan, bir kısmı ise Kelâmî bağlamda tarafımızca ortaya koyulan bazı kriterlerden bahsetmek gerekmektedir.¹⁷ Bu kriterler şunlardır:

- Bunların ilki *İ'rab*'tır. *İ'rab*, temelde anlamın lafızlarla açıklanmasıdır. Anlamın *i'raba* göre ortaya koyulması, anlamın yorum olmamasını ifade etmektedir.
- İkinci önemli kriter *Bağlam*dır.¹⁸ Bir sözcüğün öteki öğelerle birlikte bütünleşerek ve onların da yardımıyla bir anlamı yansıtacak şekilde sözcüklerin bağlı bulunduğu öğelerin oluşturduğu bütüne bağlam denir. Mesela 'çocuk' sözcüğü, bilinen, belli bir kavramı yansıtır. Ancak bu sözcük bağlamına göre farklı yaş gruplarını ifade etmek için kullanılabilir. Dolayısıyla bağlamına bakmadan kelimeye sözlük anlamını vermek bizi yanıltabilir. Mesela 'çocuk' sözcüğü, bilinen, belli bir kavramı yansıtır. Ancak bu sözcüğün kullanışı sırasında söz konusu sözcüğe verilen anlam her zaman aynı değildir. Bir başka ifade ile bu sözcük, ancak öteki sözcüklerle birlikte belli bir anlamı yansıtır. 'Çocuk askere gitti' ifadesinde anlatılmak istenen yetişkin insandır. Ama 'Çocuk biberonu emip bitirdi' ifadesinde anlatılmak istenen ise süt bebeğidir. Diğer taraftan 'Çocuk ilkokulun üçüncü sınıfındadır' ifadesinde ise anlatılmak istenen, çocukluk çağındaki insandır.
- Bir diğer temel kriter, *eşanlamlılığın* sözcükler arasında olmamasıdır. Zira semantik açıdan eşanlamlı hiçbir sözcük yoktur. Dolayısıyla sözcüklerin anlam farklılıklarının ortaya koyulmasıyla her sözcüğün kendisine ait olan anlamının tespit edilmesi oldukça önemlidir.
- Sözcüklerin dildeki kullanımları ve anlamları ile söz konusu sözcüklerin Kur'an'da bulunan bağlamlarındaki kullanımları arasında bir bağ kurulması ve anlamın bu doğrultuda tayin edilmesi oldukça önemlidir.

¹⁶ Demir, "Delil ve İstidlalin Mantıki Yapısı", 90. Ayrıca bkz. Muhammed Ala b. Ali b. Muhammed Hamid el-Fârûki Tehânevî, *Keşşâfu İstilâhâtî'l-Funun* (Darul-Kutubi'l-İlmiyye, 1998), II, 496.

¹⁷ Bu kriterlerden 2. ve 3. Maddeler için bk. Aksan, *Her Yönüyle Dil*, s.180. Kalan kriterleri ise Kelamla ilgili olarak biz belirledik.

¹⁸ Burada bağlam kelimesiyle dilsel bir ifadenin semantik anlamının tespit edilmesinde göz önünde bulundurulmuş semantik kriterler çerçevesinde ele alınmıştır. Selçuk İşsever, "Türkçe Metinlerdeki Bağlantı Öğelerinin Metinbilim ve Kullanımbilim Açısından İşlevi" (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1995), 12. Dolayısıyla Saussure'ün dilbilim anlayışındaki *yapı* teriminin kullanımına gerek görülmemiştir.

- Ayrıca türemiş bir sözcüğe, kendisinden türediği sözcüğün dildeki kullanımlarından ve anlamlarından hareketle anlam vermek gerekmektedir.
- Benzer şekilde Kur'an'daki bir sözcüğün çeşitli formlarını göz önünde bulundurmamak gerekmektedir. Zira sözcüğün formuna göre, zaman zaman anlamında değişme olabilmektedir.
- Yine Arapça'da bir fiilin, veznine göre kazandığı anlamları da göz önünde bulundurmamak gerekir.

2. Allah'ın *El-Hâlik* İsminin Yorum Anlamları

Allah'ın *el-Hâlik* isminin *semantik anlamını* ortaya koymadan önce bu isimle ilgili gündeme getirilmiş çeşitli yorumlardan bahsedilmelidir. Klasik Kelam'da Allah'ın isimleri *el-Hâlik* ismi de dahil olmak üzere O'nun sıfatı olarak anlaşılmıştır. Bu isimle ilgili diğer bir yorum ise söz konusu ismin anlamının "yoktan yaratıcı" şeklinde belirlenmesi olmuştur.

2.1. Allah'ın *El-Hâlik* İsminin Sıfat olarak Anlaşılması

İbn Abbas ve İbn Ömer'den nakledilen "Allah'ın doksan dokuz ismi vardır ki onları sayan cennete girer. Onlar Kur'an'da mevcuttur"¹⁹ hadisiyle de bağlantılı olarak II/VIII. yüzyıldan itibaren ilk dönem İslam âlimleri arasında Kur'an-ı Kerim'den *el-Esmâü'l-Hüsna'yı* tespit etme gayreti kendisini göstermiştir.²⁰ Bu çerçevede, Allah'ın isimlerinin sayısının belirlenmesi ve ne anlama geldiklerinin tespiti ile ilgili olarak yoğun bir düşünce hareketliliği ortaya çıkmıştır. Allah'ın isimlerinin O'nun sıfatları olarak anlaşılması bu çabanın bir uzantısı konumundadır. İbn Hazm gibi istisnaları bulunmakla birlikte²¹, ağırlıklı olarak İslam âlimleri "Allah'ın isimleri, Allah'ın sıfatıdır" şeklinde bir anlayış geliştirmiş²² ve Allah'ın her bir isminin O'nun bir sıfatı olduğu şeklindeki görüş genel kabul görmüştür.²³ Bunun yanında el-Ezherî (ö. 980) Allah'ın *el-Hâlik* ismini aynı zamanda sıfat olarak görmüştür. Bu sıfatın Allah'ın dışındaki varlıklar için elif-lamli kullanılmasının caiz olmadığını söylemiştir.²⁴

Gazali ise bu tartışmayı ele alırken isim ve sıfat ilişkisini *bilkuvve* ve *bilfiil* kavramlarıyla açıklamayı uygun görmüştür. Gazali konuya açıklık kazandırmak

¹⁹ Ebû'l-Fazl Celeddin Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyuti, *ed-Dürrü'l-Mensur fi't-Tefsiri'l-Me'sur*, (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1983), III, 615

²⁰ Bekir Topaloğlu, "Esmâ-i Hüsna", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 9 (Ankara: TDV Yay., 1994), 404-418.

²¹ Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zahiri İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ' ve'n-Nihal*, haz. Muhammed İbrâhim Nasır, Abdurrahman Umeyre (Cidde: Mektebetu Ukaz, 1982), 120-122. (İbn Hazm gelenekteki genel kabulün aksine Allah'ın isimlerinden sıfatları türetilmesi düşüncesini kabul etmemektedir.)

²² Muhammed Ramazan Abdullah, *el-Bâkallânî ve Ârâuhu'l-Kelâmiyye*, (Bağdad: y.y., 1986), 460.

²³ Metin Yurdağür, *Allah'ın Sıfatları* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1984), 140-141. (Bkz. Ebu Masnur Abdülkâhir el-Bağdadi, *Usûlu'd-Dîn* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1981), 121vd.)

²⁴ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab* (Beyrut: Dârü's-Sadr, 1990), 10: 85.

için “su” misaline başvurmaktadır. Buna göre, bir bardak suyun susuzluğu giderme özelliği su bardaktayken *bilkuvve*, içilmesinden sonra ise *bilfiildir*. Suyun mideye ulaştığında susuzluğu giderecek bir vasfa sahip olması, suyun içilmeden önce de “susuzluğu giderici” vasfa sahip olduğunu göstermektedir. Bu örnekle Gazali, Allah’ın ezelde el-Hâlik olmasını, bardaktaki suyun *bilkuvve* niteliğine kıyaslamak suretiyle, O’nun ezelde “yaratıcı” sıfatına sahip olduğunu ispatlamaya çalışmıştır.²⁵

2.2. Allah’ın El-Hâlik İsmine Yoktan Yaratıcı Anlamının Verilmesi

Öncelikle belirtmek gerekir ki Kur’an’da خلق fiili yoktan yaratma (ex nihilio) anlamını karşılamamaktadır. Ancak İslam alimleri, Allah’ı, yarattıklarından tenzih etmek ve yüceltmek için, yoktan yaratma tasavvurunu düşünce sistemlerinde adeta bir ön kabule dönüştürmeleri ve söz konusu fiilin Kur’an’da en sık kullanılan fiillerden biri olması sebebiyle de yoktan yaratma anlamının verilmesi gerektiğini iddia etmişlerdir. Böylece خلق sözcüğüne *yoktan yaratma* anlamının verilmesiyle Allah’ın el-Hâlik ismine de “yoktan yaratıcı” manasının tahsis edilmesi söz konusu olmuştur.²⁶ Bu durum İslam kelimcilerinde daha da belirgindir. Zira onlar, *yoktan yaratmayı* Allah’ın evrene dönük fiili olarak benimsemişlerdir. Buna göre yaratılan şeyden/muhdesten önce bir şey mevcut olmadığından, muhdesin bir şeyden yaratılması söz konusu olamaz.²⁷ Örneğin İmam Maturidi’ye göre âlem yokluktan (*lâ min şey’, ma’dum*) yaratılmıştır.²⁸ Keza Fahreddin Râzî²⁹ ve Kâdî Abdülcebbar³⁰ gibi farklı kelimî geleneklere mensup alimler de da bu görüşü savunmuşlardır.

Geleneğimizde Allah’ın el-Hâlik ismine *yoktan yaratıcı* anlamının verilmesi, Allah’ın Kur’an’da bazı şeylerin bazı şeylerden yaratılmasından bahsetmesi³¹ sebebiyle ulema tarafından *yoktan yaratıcı anlamı* eksik görülmüştür. Örneğin; “her şeyin sudan yaratıldığı” ayetinde Allah’ın yarattığı varlıkların sudan yaratıldıklarına atıfta bulunulmuştur. Bu sebeple ulemadan bir kısmı خلق sözcüğüne sadece yoktan yaratma anlamının verilemeyeceğini iddia etmişlerdir. Örneğin Kurtubî (1214/1273) Bakara suresinin 29.ayetini tefsir ederken خلق sözcüğünün *yokluktan sonra icad etmek* anlamının yanında *meydana getirmek, var etmek*” anlamlarına da geldiğini ifade eder ve bu sözcüğe sadece yoktan var etmek

²⁵ Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazali, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, trc. M. Feriât (İstanbul: Feriât Yayınları, 2005), 30-31. (Burada vasıf ve sıfat kelimeleri Gazali de müteradif olarak alınmıştır. Bu iki kelime farklı anlamlara sahiptir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Sabri Erdem, “Haberî Sıfatlar”, *Dini Araştırmalar* 5, sy. 1 (2003): 109vd.)

²⁶ İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arab*,10: 86.

²⁷ Detay için bkz. Şaban Ali Düzgün, *Nesefî ve İslam Filozoflarına Göre Allah-Alem İlişkisi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1998), 152 vd.

²⁸ Ebu Mansur Maturidi, *Kitâbü’t-Tevhid Tercümesi*, trc. Bekir Topaloğlu (İstanbul: İSAM, 2015), 59.

²⁹ Fahreddin Râzî, *Levâmiu’l-Beyyinât* (Kahire: Mektebetü’l-ezheriyye li’t-turas, 2000), 208-214.

³⁰ Detaylı bilgi için Bkz. Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu’l-Usulî’l-Hamse*, (Mu’tazile’nin Beş İlkesi), trc. İlyas Çelebi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), I, 29.

³¹ Örneğin Allah’ın “her şeyi sudan yarattığı” (el-Enbiya’ 21/30; el-Nur 24/45) ve “cinlerin yakıcı ateşten yaratılması” (el-Hicr 15/27) ayetlerinde olduğu gibi.

değil aynı zamanda *var olandan yeni bir şey üretmek, ortaya koymak* anlamının da verilebileceğini belirtir.³² Aynı şekilde Taberî de Bakara Suresi'nin 117. ayetinin tefsirinde, *yoktan yaratma* tartışmasını aktararak, ayette geçen Allah'ın *kün* emrinin hem var olmayan hem de var olan varlıklar için geçerli olduğunu aktarmaktadır. Bundan hareketle onun da Kurtubî gibi, Allah'ın yaratmasının hem 'yok'tan hem de 'var'dan meydana gelebileceği kanaatini taşıdığını söylemek mümkündür.³³ Keza Elmalılı da En'am suresinin başında yaptığı açıklamayı Maide suresiyle tefsir etmiş ve söz konusu sözcükle ilgili bir açıklamaya yer vermiştir. Ona göre de bu sözcük *hem madde olmaksızın bir şeyi meydana getirmek/yapmak* anlamına hem de *bir maddeden bir şeyi yapma/meydana getirme* anlamına gelmektedir.³⁴ Ayrıca Zemahşeri de خلق sözcüğünün dildeki kullanımını dikkate alarak, En'am suresinin başında خلق fiilinin 'takdir etmek' anlamına geldiğine dikkat çekmektedir.³⁵ Benzer şekilde mütekelimlerin de خلق sözcüğüne yoktan yaratma anlamının yanında, takdir etmek (bir şeyin şekil ve ölçüsünü belirlemek) anlamı verdikleri de bilinmektedir. Örneğin Ebu Ali el-Cübbâî ve Fahreddin Râzî³⁶ خلق sözcüğünü takdir etme ve mahlukatın yaratılışından beklenen amacına göre mükemmel bir şekilde belirlenme anlamında kullanmıştır.³⁷

خلق sözcüğüne yoktan yaratma anlamının verilmesiyle ilgili olarak şöyle bir tespit yapılabilir: خلق sözcüğünün yoktan yaratma anlamında kullanılması kaynak lügatlerde de yer alır ve bunun en iyi örneklerinden biri ünlü dil alimi İbn Side'dir.³⁸ Dolayısıyla kaynak lügatlerde bazı sözcüklerin dilde (halk arasında) kullanılan anlamları yanında ıstılâhi anlamlarına da yer verilmiştir. Dolayısıyla bu tür sözcüklere semantik anlam verilmek istendiğinde kaynak lügatlerdeki ıstılâhi anlamlar terk edilerek söz konusu sözcüklerin dildeki kullanım ve anlamlarından hareket etmek gerekir.

3. Allah'ın *El-Hâlik* İsmine Semantik Kriterlerin Uygulanması

Araştırmanın buraya kadarki kısmında *el-Hâlik* isminin Kelam'daki yorum anlamı ortaya koyulmaya çalışıldı. Artık bu noktadan itibaren sözcüğe aynı zaman kesiti içinde nasıl anlam yüklendiği (eşsüremlilik) belirlenmeye çalışılacaktır. Buna göre Allah'ın *el-Hâlik* isminin semantik anlamının zihinde teşekkülünü şöyle anlamak mümkündür: *el-Hâlik* sözcüğü söylendiğinde insan zihninde bu sözcükle ilgili bir imge oluşur. Bu imge zihinde *el-Hâlik* sözcüğünün izidir. Yani zihindeki *el-Hâlik*

³² Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *El-Câmiu' li Ahkâmi'l-Kur'an*, trc. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Buruc Yayınları, 1997), I, 520.

³³ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Taberî Tefsiri*, trc. Hasan Karakaya, Kerim Aytekin (İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996), I, 320-321.

³⁴ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Din Kur'an Dini* (İstanbul: Feza Gazetecilik A.Ş., 1992), III, 379.

³⁵ Zemahşeri, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşaf an hakâikü't-tenzil ve uyûnu'l-akavil fi vucuhü't-tevil* (Matbaatü'l-Kubrayi'l-Emiriyye, 1318-1319), II, 4.

³⁶ Fahreddin Râzî, *Levâmiu'l-Beyyinât*, 208-214.

³⁷ Orhan Şener Koloğlu, *Cübbailerin Kelâm Sistemi* (İstanbul: İsam Yayınları, 2007), 40.

³⁸ Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail ed-Darir el-Mürsi İbn Side, *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*, (Kahire: Daru'l-Kutubü'l-İlmiyye, 2000), 4: 388.

sözcüğünün ses imgesinin yine zihinde bulunan *el-Hâlik* sözcüğünün kavramını göstermesiyle *el-Hâlik* sözcüğünün semantik anlamı oluşur. Semantik anlamı bu şekilde oluşan *el-Hâlik* sözcüğünün Kur'an'daki semantik anlamını tespit etmek için birtakım kriterlere/yönteme ihtiyaç vardır. Şimdi de bu yöntemin *el-Hâlik* sözcüğünün semantik anlamına etkisini görelim.

3.1. خلق (h-l-k) Sözcüğünün ve Müştaklarının Dildeki Kullanımları ve Anlamları

خلق sözcüğünün dildeki kullanımıyla ilgili olarak خلفاء صخرة ifadesiyle karşılaşılmaktadır. إذا كانت لساء إذا كانت لساء İbn Manzur bu ifadenin *düz, pürüzsüz ve yumuşak kaya* anlamında kullanıldığını aktarmaktadır. خلفاء sözcüğü خلق fiilinden türetilmiş sıfat-ı müşbehedir. Dolayısıyla خلق fiili *düzlemek, pürüzsüz yapmak ve yumuşatmak* anlamına gelir. Var olan bir şey üzerinde icra edilen bir amelin niteliğini tanımlamakta ve buna da yaratma anlamını vermektedir. Ancak bu, *yoktan yaratmak* anlamına gelmez. Zira var olan bir şey düzlenir ve pürüzsüz yapılır. Ayrıca خلق sözcüğü takdir etmek anlamına da gelir. Bu anlamı şu beyitte görmek mümkündür:

قال زهير يمدح رجلاً: ولأنت تقري ما خلقت، وبع

ض القوم يخلق ثم لا يفري³⁹

“Şair Züheyr bir adamı överken şöyle demektedir: Sen takdir ettiğin (خلقت) işi yerine getirirsin, ama senden başkası bir işi takdir eder ancak onu yerine getirmez.” Şiirde خلق fiili takdir etmek/değerlendirmek (ölçmek) anlamında kullanılmaktadır.

Cevherî (ö. 1009'dan önce) de خلق fiiline takdir etmek, ölçmek, biçmek manalarını vermiştir.⁴⁰ Aynı şekilde Ragıp el-İsfahânî (954/1291)de خلق fiilinin bir şeyi oluşturmadan önce takdir etmek, ölçülerin, belirlemek anlamına gelebileceğini söylemiştir.⁴¹ Keza İbn Manzur, ilk sözlük yazarlarından olan Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî'nin de *eşyaya orijinal bir yapı kazandırma ve olması istenen şeyin ölçülerini belirleme* (takdir) şeklinde iki anlama geldiğini belirttiğini bildirir.⁴²

3.2. خلق (h-l-k) ve الخالق (El-Hâlik) Sözcüklerinin Kur'an'daki Farklı Formları

Kur'an'da خلق fiili ve الخالق isminin farklı formlarıyla karşılaşılmaktadır. Önce خلق fiilinin formlarına ve geçtiği ayetlerdeki anlamına bakalım:

³⁹ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, 10: 85.

⁴⁰ Ebu Nasr İsmail b. Hammad Cevheri, *Sihah: Tacu'l-Luga ve Sihahu'l-Arabiyye*, (Kahire: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999),

"والخلق: التقدير؛ وخلق الأديم بخلقته خلقاً: قدره لما يريد قبل القطع وقاسه ليقطع منه مزادة أو قرينة أو خفاً؛"

⁴¹ Rağib el-İsfahânî, *Müfredât: Kur'an Terimleri Sözlüğü*, trc. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra yayımları, 2012), 359.

⁴² İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, 10: 85-92.

- اَخْلُقُ:⁴³

خلق fiilinin Kur'an'da muzâri mütekellim اَخْلُقُ hali Âl-i İmran 3/49 ve Maide 5/110 ayetlerinde Hz. İsa'nın bir fiili olarak geçmektedir.

و رَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ أَنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ ...

"...İsrailoğullarına şöyle diyen bir peygamber kılacak: "Ben size Rabbinizden bir ayet getirdim. Ben size çamurdan kuş gibi bir şey yapıp ona üfleyeceğim de Allah'ın izniyle kuş olacak."⁴⁴

- خَلَقْتُكَ:⁴⁵

خلق fiilinin mazi mütekellim formundadır ve Allah'ın insanı yaratma aşamalarından söz edilirken zikredilmiştir. Meryem 9. ayette;

قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئًا

"Sen bir şey değilken Allah seni meydana getirdi" anlamı söz konusudur.⁴⁶

- اخْتَلَقُ:⁴⁷

خلق fiilinin iftial bâbının masdar halidir. Sâd Suresi'nin 7. ayetinde geçen bu kelimeye sonradan ortaya konmuş anlamında "uydurma" karşılığı verilebilir.

مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي الْمِلَّةِ الْأَخْرَةَٰنِ إِلَّا اِخْتِلَاقًا

- خَلَقَ:⁴⁸

خلق fiilinden türemiş isim formundadır. Örneğin Bakara suresi 200.ayette ahirette o kimseler için düzeltilmiş, elverişli hale getirilmiş, meydana getirilmiş bir şey veya bir durum (nasip) olmadığı vurgulanmaktadır;

فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكُمْ فَادْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ

- مُخَلَّقَةً:⁴⁹

خلق fiilinden türemiş ismi mefuldür. Hac suresi 5.ayette insanın yaratılma aşamasında, insanın bir çiğnemlik et iken düzenlediği anlatılmaktadır:

⁴³ Âl-i İmran 3/49; el-Maide: 5/110.

⁴⁴ Âl-i İmran 3/49.

⁴⁵ Meryem 19/9

⁴⁶ Fahreddin Râzî bu ayetin tefsir ederken yoktan yaratmaya delil olarak göstermiştir. (Bkz. Fahreddin er-Râzî, *Tefsiru'l-Kebir*, trc. Suat Yıldırım (Ankara: Akçağ Yayınları, 1988-1999), XXI, 161.

⁴⁷ El-Sâd 38/7.

⁴⁸ El-Bakara 2/102, 200; Âl-i İmran 3/170.

⁴⁹ El-Hac 22/5.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبُعْتِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِّن نُّرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُّخَلَّقَةٍ
لُنُنِّينَ لَكُمْ

- خُلُقٌ:⁵⁰

خلق fiilinden türemiş isim formundadır. Kalem suresi 4. ayette şu şekilde zikredilmektedir: وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ İnsanın maddi yapısının yanında manevi yapısı anlamına gelmektedir ki bu da karakter, seciye demektir.⁵¹

- الخَلْقُ:⁵²

خلق fiilinden türemiş mübalağalı ismi fail halidir. Hicr suresi 86.ayette; إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ Anlamı çokça yapan demektir.⁵³

Allah'ın el-Hâlik (الخالق) ismi de Kur'an'da şu formlarda geçmektedir:

- الخالق isminin düzenli çoğul halleri olarak الخَالِقُونَ⁵⁴ ve الخَالِقِينَ⁵⁵ formunda kullanılmaktadır. Bu sözcük çoğul formunda olması itibarıyla *bir şey yapanlar, meydana getirenler* anlamındadır. Bunun örneğini şu ayette görebiliriz:

أَتَذْعُرُونَ بَعْلًا وَتُنذِرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ “Yaratanların en güzelini terk edip de Ba'le mi taparsınız?”⁵⁶

خلق fiiline bu ayetlerde, Allah'a has kılınan yoktan yaratma anlamını vermenin çelişki yaratacağı açıktır.

3.3. Kur'an'da Geçen Allah'ın El-Hâlik İsmi'nin İ'rabı

El-Hâlik ismi Kur'an'da sekiz yerde geçmektedir.⁵⁷ Söz konusu ayetlerde el-Hâlik isminin i'rabıyla ilgili olarak şöyle bir şema ortaya konulabilir.

El-Hâlik Kelimesinin İ'rabı	Ayetin Metni	Sure İsmi ve Ayet Numarası
Dördüncü haberdir. ⁵⁸	دَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ...	En'am 6/102

⁵⁰ El-Kalem 68/4; el-Şuâra 26/137.

⁵¹ Detaylı bilgi için: Suat Koca, “Ahlak Kavramı Üzerine Etimolojik ve Semantik Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 57, sy. 2 (2016), 121-135.

⁵² El-Hicr 15/86; el-Yâsin 36/81.

⁵³ Abdurrahman İshak b. Ez- Zeccâci, *İştikâku Esmâillah*, haz. Abdü'l-Hüseyn el-Mübârek (Beirut: Müessesetü'r-Risale, 1986), 167.

⁵⁴ El-Tûr 52/35; el-Vâkı'a 56/59.

⁵⁵ El-Saffât 37/125; el-Mü'minûn 23/14.

⁵⁶ El-Saffât 37/125.

⁵⁷ El-En'am 6/102; el-Râd 13/16; el-Zümer 39/62; el-Mü'min 40/62; el-Haşr 59/24; el-Hicr 15/28; el-Fâtır 35/3; el-Sâd 38/71.

Haberdir. ⁵⁹	...قَالَ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ...	Râd 13/16
Haberdir. ⁶⁰	اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ	Zümer 39/62
Üçüncü haberdır. ⁶¹	ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ ...	Mü'min 40/62
İkinci haberdır. ⁶²	هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى...	Haşr 59/24
nin'ın Haberidir. ⁶³	وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ	Hicr 15/28
Mübtedadır. ⁶⁴	...هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللَّهِ يَزْرَعُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ...	Fâtır 35/3
nin'ın Haberidir. ⁶⁵	إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ	Sâd 38/71

Her ne kadar bazı durumlarda i'rab dikkate alınmadan kelimenin semantik anlamının ortaya koyulması mümkün olsa da yine de anlamı destek açısından i'raha yer vermek gerekir. Dolayısıyla sadece anlam farklılığına yol açtığı zamanlarda değil, her durumda i'raha yer verilmelidir. Yukarıdaki tabloda verilen ayetlerde el-Halik isminin i'rab olarak haber ve mübteda konumunda geldiği görülmektedir. Buradan hareketle el-Halik isminin geçtiği ayetlere semantik anlam verilirken söz konusu ismin i'rabı dikkate alınmalıdır.

3.4. Allah'ın El-Hâlik İsmi'nin Kur'an'daki Bağlamı

En'am Suresi'nin bağlamını oluşturan 95 – 99 arası ayetlere bakıldığında Allah'ın hakkında insan zihninin kavrayabileceği kavramlarla bilgi verildiği görülür. Mesela; "Allah taneyi ve tohumu/çekirdeği yarandır, o canlıdan ölüyü ölüden de diriye çıkarandır..., sabahı aydınlatandır, geceyi dinlenme güneşi ve ayı hesap ölçüsü yapmıştır..., Karanın ve denizin karanlıklarında yolunuzu bulmanız için o yıldızları sizin için yaratmıştır..., Sizi tek bir nefisten yaratmıştır..., Gökten su indirmiş ve onunla her türlü yeşil bitkiyi/nebatı bitirmiştir. Göklere ve yeri güzel bir şekilde yaratmıştır..."⁶⁶ Ayetlerde anılanlar insan zihninin hem rasyonel hem de tecrübî olarak kavrayabileceği sözcüklerdir. Dolayısıyla bu ayetteki bilgiler çerçevesine el-Hâlik sözcüğüne yoktan yaratıcı anlamının verilmesi bağlama uymamaktadır. Zira yoktan yaratmak insan zihninin kavrayabileceği bir kavram

⁵⁸ ed-Derviş, *İ'rabu'l-Kur'an*, 3: 188.

⁵⁹ ed-Derviş, *İ'rabu'l-Kur'an*, 5: 108.

⁶⁰ ed-Derviş, *İ'rabu'l-Kur'an*, 8: 441.

⁶¹ ed-Derviş, *İ'rabu'l-Kur'an*, 8: 505.

⁶² ed-Derviş, *İ'rabu'l-Kur'an*, 10: 55.

⁶³ ed-Derviş, *İ'rabu'l-Kur'an*, 5: 237.

⁶⁴ ed-Derviş, *İ'rabu'l-Kur'an*, 8: 120vd.

⁶⁵ ed-Derviş, *İ'rabu'l-Kur'an*, 8: 381.

⁶⁶ El-En'am 6/95-99. (Burada ve devamındaki ayetler Türkçe'ye tarafımızca çevrilmiştir.)

değildir. Dolayısıyla Allah'ın el-Hâlik ismine *Allah'ın her şeyi tesviye eden, meydana getiren* anlamının verilmesi uygundur. خلق fiilinin geçtiği diğer ayetlerin bağlamları benzer açıklamanın söz konusu olduğu söylenebilir.

4. Allah'ın el-Halik İsminin Kur'an'daki Semantik Anlamı

El-Hâlik sözcüğüne 'rab, dilsel (dildeki/halk arasındaki) kullanım, Kur'an'da geçtiği farklı formlar ve bağlam kriterleri ışığında baktığımızda, şu anlamların verilmesi uygun görülmektedir: *Tesviye eden*⁶⁷ (*Meydana getiren/yaratan/düzelten/uygun ve elverişli hale getiren*).⁶⁸

Sıra Numarası	Sure İsmi ve Ayet Numarası	Ayetin Metni	Ayetin Semantik Anlamı
1	En'am 6/102	ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ	"Bu Allah'tır, sizin Rabbinizdir ondan başka ilah yoktur, her bir şey tesviye eden dir. Dolayısıyla O'na kulluk edin ve O her bir şeye vekildir."
2	Râd 13/16	قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلْ اللَّهُ قُلْ أَفَاتَّخَذْتُمْ مِّنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ لَا يَمْلِكُونَ لِأَنفُسِهِمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ قُلْ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ	"De ki: «Kim göklerin ve yerin Rabbidir?» De ki «Allah'tır.» De ki: «Siz O'ndan başka kendilerine bir faydası ve zararı olmayan dostlar mı edindiniz?» De ki: «Kör olanla gören bir olur mu? Veya karanlıklarla aydınlık eşit olur mu? Veya Allah'a, O'nun yaratması gibi yaratan ortaklar mı buldular?»

⁶⁷ Bu anlamı vermek bizim سوى kelimesiyle eş anlamlı kullandığımız sorusu ortaya çıkabilir. Ancak el-İnfitar 82/6-7 ayetlerde bu iki kelimeyi eş anlamlı kullanmadığımızı göstermektedir. Zaten tamamıyla eş anlamlı olsa aynı ayette kullanılmazdı. (الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّبَكَ فَعَدَلَكَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ) insanın meydana getiriliş süreci üç fiille ifade edilmiştir. Buna göre ey insan seni kerim olan rabbine ve seni düzenledi, tesviye etti ve dengeli tam ve normal bir şekle getiren nedir?" anlamını vermek uygundur. صخره kullanılır ama صخره سواء kullanılmaz. Bu da aynı anlamda olmadığını göstermektedir. Bu iki kelimeye eş anlamı denilemez ama yakın anlamı oldukları söylenebilir.

⁶⁸ Buradaki ve aşağıdaki ayetlerde parantezler eş anlamlılık amacıyla değil açıklamak için kullanılmıştır.

			Ve (Allah'ın yaratmasıyla ortak koştuklarının) yaratmalarını benzer gördüler.» De ki «Allah her bir şeyin tesviye edenidir . O, birdir ve üstün olandır.»”
3	Zümer 39/62	اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ	“Allah her bir şeyi tesviye edenidir ve O her bir şeyin vekilidir.”
4	Mü'min 40/62	ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ لَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَآَنَىٰ تُؤَفَّكُونَ	“Bu Allah'tır, sizin rabbinizdir, her bir şeyin tesviye edendir (yaratandır) O'ndan başka ilah yoktur. Bu durumda nasıl döndürülüyorsunuz? (Bunun Allah olduğunu, Rabbiniz olmasını, her bir şeyi tesviye eden olduğunu ve O'ndan başka ilah olmadığını kabul etmekten döndürülüyorsunuz)”
5	Haşr 59/24	هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ	“O Allah'tır, tesviye edenidir , ayırandır, ⁶⁹ (mesela; çocuğu anneden ayırandır), şekil verendir, daha güzel isimler O'nundur. Göklerde ve yerde olanlar O'nu tesbih eder (yüceltir). Ve O Aziz (kuvvetli, üstün ve yüce olandır) ve Hakimdir (dengeli

⁶⁹ وأصل مادة برأ يدل على انفصل الشيء وتميزه عنه. يقال برأ المريض من مرضه إذا زال عنه المرض وانفصل. Lisânu'l-Arab I: 31.

ALLAH'IN EL-HÂLİK (الخالق) İSMİNİN YORUM ANLAMI VE SAUSSURE'ÜN GÖSTERGE
KURAMI ÇERÇEVESİNDE SEMANTİK ANLAMI

			olarak hükmedendir).”
6	Hicr 15/28	وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰئِكَةِ اِنِّيْ خَالِقٌ بَشَرًا مِّنْ صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَآءٍ مَّسْنُوْنٍ	“Rabbinin meleklere: «Gerçekten ben kalıba dökülmüş, kurumuş ve kokuşmuş siyah bir çamurdan beşerî (tesviye edenim) » dediği zamanı (Hatırla!)” ⁷⁰
7	Fâtır 35/3	يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلٰيْكُمْ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرِ اللّٰهِ يَرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَاَنىُّ تُوْفِكُوْنَ	“Ey insanlar! Allah’ın size olan nimetini hatırlayın. Allah’tan başka sizin için göklerden ve yerden rızık veren bir yaratıcı var mı? /Gökten ve yerden sizi rızıklandığı halde sizin için Allah’tan başka tesviye eden (düzelten, kullanışlı, uygun hale getiren) var mıdır? O’ndan başka hiçbir ilah yoktur. Ve nasıl döndürülüyorsunuz?” ⁷¹
8	Sâd 38/71	اِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰئِكَةِ اِنِّيْ خَالِقٌ بَشَرًا مِّنْ طِيْنٍ...	“Rabbin meleklere «Gerçekten ben çamurdan ⁷² olan beşerî tesviye edeceğim » dediği zamanı (hatırla!)

⁷⁰ Bu mana verilirken, ed-Dervişi, *İ’rabu’l-Kuran*, 232 ve 235’ten yararlanılmıştır.

⁷¹ Mana verilirken ed-Derviş, *İ’rabu’l-Kuran*, 120 ve devamındaki sayfalardan yararlanılmıştır. بَرَزُكُمْ kelimesine İ’rab olarak hem sıfat hem hal cümlesi manalarının verilmesi uygun görüldüğünden, iki anlamda zikredilmiştir.

⁷² طين ve صَلْصَالٍ kelimelerinin diğer geçtiği ayetler bağlamında incelendiğinde بَرَزُكُمْ kelimesinin bilinen çamuru ifade ettiğini صَلْصَالٍ sözcüğüyle ise bu çamurun daha özel, bekletilmiş ve kokusunda yapısında değişikliğe uğramış bir halinin kastedildiği sonucuna ulaşılabilir.)

Sonuç

Kur'an'ın (İslâm'ın) doğru anlaşılmasında Kur'an'da geçen göstergelerin (sözcüklerin) semantik anlamlarının ortaya koyulması önem arz etmektedir. Kur'an'daki göstergelerin doğru bir Allah tasavvuru oluşturmada anahtar rol oynadığı düşünüldüğünde, bu göstergelerin semantik anlamı ile söz konusu sözcüklerin yorumların birbirinden ayrılması gerektiği de açıktır. O zaman soru şu olacaktır: Kur'an'la ilgili olarak ortaya koyulan semantik anlam ile Kur'an'la ilgili olarak ortaya koyulan yorumlar birbirinden nasıl ayrılacaktır? Allah'ın 'el-Hâlik' isminin Kur'an'ın farklı ayetlerinde farklı form ve bağlamlarda kazandığı semantik anlamı gösterilmeye çalışıldığı bu makale, bu soruya cevap verme hususunda atılmış küçük bir adım olarak değerlendirilebilir. Bu çerçevede önce Saussure'ün gösterge kuramından hareketle semantik anlayışımız/yöntem ortaya konmuş ardından da Kur'an'da geçen bir sözcüğe (gösterge) semantik anlam verilebilmesi için göz önünde bulundurulması gereken kriterler belirlenmiştir. Bu kriterlerin bazılarından hareketle Allah'ın *el-Hâlik* isminin semantik anlamı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bununla birlikte semantik kriterlerden eş anlamlılığın olmaması kriterinin, *el-Halik* sözcüğünün (göstergesinin) semantik anlamının tespitinde kullanılmaya ihtiyaç olmadığını belirtmek gerekmektedir. Zira geleneksel yaklaşımın aksine *bda'*, *fatara*, *ahdese*, *evcede*, *savvera*, *ca'ale* gibi sözcüklerle *halaka* eş anlamlı değildir. Bundan dolayı da biz bu fiillerle خلق fiilini karşılaştırmıyoruz. Bu sözcüklerin (göstergelerin) arasındaki anlam farklılığını açıklamaya değinilmemiştir, zira bu ayrı bir makale konusudur. Bu durumda söz konusu fiillerden türetilen isimlerin anlamları ile خلق fiilinden türetilen *el-Hâlik* isminin anlamı eş anlamlı olmaması sebebiyle söz konusu kriterin uygulanmasına ihtiyaç duyulmamıştır. Bu açıklamalardan sonra, çalışmamızda Allah'ın *el-Hâlik* isminin semantik anlamının klasik anlam/yorum anlamından farklı olarak *tesviye eden*, (*yapan*, *meydana getiren*, *yaratan*) şeklinde bir anlam verilmesinin doğru olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

- Aksan, Doğan. *Anlambilim: Anlambilim Konuları ve Türkçe'nin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınları, 1999.
- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil: Ana çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumları Yayınevi, 1982.
- Aysever, R. Levent. "Kratylos: Adların Doğruluğu ve Bilgi", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 191, sy. 2 (2002): 153-166.
- Cevheri, Ebu Nasr İsmail b. Hammad, *Sıhah: Tacu'l-Luga ve Sıhahu'l-Arabiyye*. Kahire: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999.
- Demir, Hilmi. "Delil ve İstidlalin Mantıki Yapısı". Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2001.

- Düzgün, Şaban Ali. *Nesefi ve İslam Filozoflarına Göre Allah-Alem İlişkisi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1998.
- ed-Derviş, Muhyiddin. *İ'rabu'l-Kur'an-ı Kerim ve beyânuhu*. Beyrut: Dâru'l-ibni Kesir, 1992.
- el-Bağdadi, Ebu Masnur Abdülkâhir. *Usûlu'd-dîn*. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1981.
- El-Gazali, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed. *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, trc. M. Feriât. İstanbul: Feriât Yayınları, 2005.
- El-Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed. *el-Camiu' li Ahkâmi'l-Kur'an*, trc. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Buruc Yayınları, 1997.
- Erdem, Hüseyin Sabri. "Haberî Sıfatlar", *Dini Araştırmalar* 5, sy. 1 (2003).
- et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir. *Taberî Tefsiri*, trc. Hasan Karakaya, Kerim Aytekin. İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996.
- Ez- Zeccâcî, Abdurrahman İshak b., *İştikâku esmaillah*, haz. Abdül Hüseyin el-Mübârek. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1986.
- Fahreddin er-Râzî. *Levâmiu'l-Beyyinât*. Kahire: Mektebetü'l-ezheriyye li't-turas, 2000.
- Fahreddin er-Râzî. *Tefsiru'l-kebir*, trc. Suat Yıldırım. Ankara: Akçağ Yayınları, 1988-1999.
- Guiraud, Pierre, *Anlambilim*, trc. Berke Vardar, İstanbul: Multilingual Yayınevi, 1999.
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=HAYAL, erişim tarihi 20.06.2017.
- İbnHazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zahiri. *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâ' ve'n-nihal*, haz. Muhammed İbrâhim Nasır, Abdurrahman Umeyre. Cidde: Mektebetu Ukaz, 1982.
- İbn Manzur. *Lisanu'l-Arab*. Beyrut: Dâru's-Sadr, 1990.
- İbn Side, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail ed-Darir el-Mürsi. *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam*. Kahire: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000.
- İşsever, Selçuk. "Türkçe Metinlerdeki Bağlantı Ögelerinin Metinbilim ve Kullanımbilim Açısından İşlevi". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1995.
- Kâdî Abdülcebbar. *Şerhu'l-usuli'l-hamse*, (Mu'tezile'nin Beş İlkesi), trc. İlyas Çelebi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.
- Koca, Suat, "Ahlak Kavramı Üzerine Etimolojik ve Semantik Bir Araştırma", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 57, sy. 2 (2016).
- Koloğlu, Orhan Şener. *Cübbailerin Kelâm Sistemi*. İstanbul: İsam Yayınları, 2007.

- Maturidi, Ebu Mansur. *Kitâbü't-Tevhid Tercümesi*, trc. Bekir Topaloğlu. (İstanbul: İSAM, 2015).
- Muhammed Ramazan Abdulla. *el-Bâkılânî ve Ârâuhu'l-Kelâmiyye*. Bağdad: 1986.
- Mücahid, Abdülkerim. "Semantiğin Arap ve Batı Dünyasındaki Serüveni", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47, trc. Celalettin Divrekçi, sy. 2, (2006).
- Palmer, F. R. *Semantik: Yeni Bir Anlambilim Proje*, trc. Ramazan Ertürk. Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2001.
- Rağıb el-İsfehâni. *Müfredât: Kur'an Terimleri Sözlüğü*. trc. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra yayınları, 2012.
- Saussure, Ferdinand de. *Genel Dilbilim Dersler*. trc. Berke Vardar. İstanbul: Multilingual Yayınevi, 2001.
- Suyuti, Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr. *ed-Dürrü'l-Mensur fi't-Tefsiri'l-Me'sur*, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1983.
- Tehânevî, Muhammed Ala b. Ali b. Muhammed Hamid el-Fâruki. *Keşşâfu İstılâhâti'l-Funun*. Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998.
- Topaloğlu, Bekir. "Esmâ-i Hüsnâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 9: 404-418. Ankara: TDV Yay., 1994.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Din Kur'an Dini*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015.
- Yurdagür, Metin. *Allah'ın Sıfatları*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1984.
- Zemahşeri, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşaf an Hakaikü't-Tenzil ve Uyunu'l-Akavil fi Vucuhi't-Tevil*, Matbaatü'l-Kubrayi'l-Emiriyye, 1318-1319.